

441-442 OPUSCULUM VICESIMUM. APOLOGETICUS OB DIMISSUM EPISCOPATUM.

ARGUMENTUM.

Excusat se B. Petrus Dam. apud pontificem, quod tenuitatis suae sibi conscius, episcopatu se abdicarit; ne quis autem illi hoc inconstantiae ascriberet (non enim licet semel susceptum deponere regimen), breviter respondet, et multorum Patrum exemplis, qui delato episcopatu uti noluerunt, ostendit magis tutum cepisse consilium tanto onere se levandi: rem praeterea arduam, maximeque laboriosam aliis praeesse, et episcopatus fungi munere declarat.

Dilectissimis apostolicae sedis electo, et virga Assur
HILDEBRANDO, PETRUS peccator monachus servitatem.

Ferunt, qui in rimandis rerum desudavere naturis, hoc lyncibus naturaliter insitum, quia cum post terga respiciunt, protinus illum qui praecesserit obliviscuntur. Continuo videlicet, et mens simul perdit quae oculus videre desierit. Et cum haec bellua tanto visus acumine ferarum genus omne praecellat, ut et lapideos penetrare parietes valeat, hoc laborat vitio; quia quodcunque illud est, a quo semel oculos avertit, ad memoriam postmodum non reducit. Quorum videlicet animalium quamdam vobis esse similitudinem dicerem, nisi me magnitudinis vestrae reverentia prohiberet. Mirum est enim, quia tam acuta prudentia, imo, quod longe gloriosius est, tam sincera et ferventissima charitas, quae me suscipit affectuose praesentem, nunquam sive per stylum, sive per

verbum visitare dignetur absentem. Porro quoniam a vobis scripta non mereor, si mihi cum aliis negotium ageretur, dicerem; quia illa, quam Apostolus dicit, charitatis epistola, non est apud vos in tabulis cordis carnalibus scripta (**II Cor. III**), sed imis, ut aiunt, ceris erasa. Sed dum attendo quid loquar, considerandum est nihilominus quibus loquar. Quapropter dum uti loquendi libertate non audeo, ori digitum superpono. Querela igitur expostulationis hucusque producta, in quod propensius scatet animus, breviter inferam.

[APOLOGETICUS OB DIMISSUM EPISCOPATUM.]

CAPUT PRIMUM. *Quod Petrus Damianus duorum episcopatum curam habuerit.*

Benedicta omnipotens dispensatio conditoris, quia ad vos nuper ascendens duorum episcopatum, unius regendi, alterius visitandi mole depressus, praerupta Alpium juga transmisi, moxque sarcina tribulationis abjecta, exoneratus et liber, ad dilectam solitudinem tanquam fugitivus postliminio repedavi. Libet itaque sub quadam mentis energia, quasi diu stipitibus attritos agitare pedes, durisque catenis edomitas sublevare cervices, illudque propheticum alacriter decantare: «Dirupisti, Domine, vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis (**Psal. CXV, 17**).» Nostis plane, tumque tenetis haec in me projecta fuisse onera, non suscepta; et, ut ita loquar, retiaculum non ingressus sum, sed violenter opertus. Quapropter occasione nacta, pondus libenter abjeci, quod

ultroneus ante non subii. Et quia vos apostolica sedes, vos Romana estis Ecclesia, ad deponendum reddendumque quod bajulare nequiveram, integrum mihi visum est non adire fabricam lapidum; sed eos potius, in quibus viget ipsius Ecclesiae sacramentum. Sub persecutione quippe Judaica ubicunque erant apostoli illic esse primitiva dicebatur Ecclesia. Nunc etiam cum Simon ille, veternosus videlicet trapezita, malleos et incudem reparat, cum Romanam urbem velut officinam sibi per monetarios pestiferae negotiationis usurpat, quo vos Petrus vobiscum fugiens attrahit, illic esse Romanam Ecclesiam omnibus indubitanter ostendit. Unde **443** ego cum ecclesiasticum vobis regimen renuntiare disposui, non erravi; quia Romanae, quae vos estis Ecclesiae, quod suum erat digne restitui: et ut vobis me confessum esse confitear, pro hac refutatione centum annorum poenitentia mihi est consequenter injuncta; per illa nimirum remedia, quae monasticis sunt regulis instituta. Quod si parum videtur, vos etiam superaddite: ultro etiam et carcerali, si placet, custodiae mancipate. Post tot quippe vagationis et noxiae libertatis excessus, quid restat, nisi ut me religationis atque silentii censura coerceat? Sed hic forte blandus ille tyrannus, qui mihi Neroniana semper pietate condoluit, qui me colaphizando demulsit, qui me certe aquilino, ut ita loquar, ungue palpavit, hanc querulus erumpet in vocem: Ecce latibulum petit, et sub colore poenitentiae, Romae subterfugere quaerit accessum; lucrari machinatur de inobedientia otium, et caeteris in bella ruentibus hic sibi degeneris umbrae quaerit opacum. Sed hoc ego sancto Satanae meo respondeo, quod filii Ruben et Gad Moysi ductori suo respondisse noscuntur: «Nos, inquiunt, armati, et accincti pergemus ad praelium ante filios Israel, donec

introducamus eos ad loca sua; parvuli nostri, et quidquid habere possumus erunt in urbibus muratis propter habitatorum insidias; non revertemur in domos nostras usquequo possideant filii Israel haereditatem suam, nec quidquam quaeremus trans Jordanem, quia jam habemus possessionem nostram in orientali ejus plaga (**Num. XXXI**).» Hoc itaque modo comitaturus quidem vos, arma corripio, sed vobis duce Christo, post bella victoribus, mox recedo. Hoc igitur dicam electo Domini, quod Berzelai quoque Galaatides descendens de Rogelim David locutus est regi: «Paululum procedam famulus tuus ab Jordane tecum; obsecro ut revertar servus tuus, et moriar in civitate mea (**II Reg. XIX**).»

CAPUT II. *Quod episcopatus deponi possit aliquando.*

Hic mihi fortassis objicitur, semel acceptum dimitti regimen non licere. Ad quod breviter dico quod sentio; quia plerique pontificatus jura non deserunt, et de sinistris sunt: quotquot autem legimus recta intentione dimisisse, certa spes est eos de aeterna cum Christo societate gaudere. Neque hoc dicimus, ut passim deseri episcopatum liceat, nisi videlicet id fieri necessitas magna compellat. Enimvero beatus Valerius dum sibi providet successorem, magnum Augustinum Hipponensi Ecclesiae inthronizat antistitem. Lucidus Ficoclenensis episcopus dum propinquum sibimet obitum imminere cognoscit, ad coenobialis portum convolat ordinis, ac sacerdotalis infulas dignitatis monachicis mutat induviis: et ut noveris quid sibi conversio ista contulerit, sicut authentica

Registri testatur historia, sub ipso migrantis obitu Spiritus sancti gratia laetissimo relucebat in vultu. Cui nimirum et antequam moreretur, beatus apostolus Andreas apparuit; et qua hora migraturus esset ex corpore, nuntiavit.

444 Quid beatum Adelbertum martyrem dicam? Qui nimirum quoniam Bohemiensis Ecclesiae postposuit cathedram, monachum induens, triumphalem martyrii meruit invenire coronam? Utque ex industria de caeteris sileam, quidam sanctus poenitens, cujus me ad praesens vocabulum fugit, jam ante septennium fere episcopatu dimisso, tandem angelo visitante praecipitur, ut ad episcopatum redeat; sed recusat, donec admonente eodem angelo, beatus advenit sub celeritate Remigius. Sic itaque ne deceptio potuisset forte subripere, etiam tuta formidans, humano cessit imperio, qui ad angelicum prius oraculum rigidus stetit.

Episcopus etiam ille Sabinensis, qui solium pontificale deseruit, et Farfense monasterium, contempta sacerdotali dignitate, construxit, quam nobilis in Christo vir fuerit testis est antiqua traditio, quae sanctitatis ejus insignia celebrat; testis moderna devotio, quae piam ejus memoriam in benedictione frequentat. Quanti scilicet et prius et postmodum in cadem sede usque ad vitae terminum perdurarunt, et tam operosum fructum Deo nullatenus attulerunt.

Nec te, felix Bonite, praeteream, qui hac duntaxat occasione percepta, quoniam de manu regis, laici videlicet hominis, traditionem Ecclesiae te suscepisse contigerat, cathedram contempsisti, atque ad remotioris vitae custodiam te protinus contulisti. Quid, rogo, iste faceret, si tormenta, quibus nostri cruciantur episcopi, et ipse perferret? Si scutatorum et

lanceatorum turmae post equitantis terga confluerent? Si eum tanquam gentilis militiae ducem in procinctu positum armati undique manipuli constiparent? Et quem decuerat reverentur incedere cum choro psallentium, audire cogeretur hinc inde perstreptentium tinnitus armorum? Unde fit, ut modo pontificem non comitentur, ut dignum est, diversi clericorum ordines; sed castra potius, et armati telis vibrantibus bellatores. Pensemus etiam quale hoc sit, quia haec nonnulli et inviti perferunt; et tamen eos, quos tolerant, praediis ac facultatibus Ecclesiae, velint nolint, charius emunt. Quotidie regales epulae, quotidie apparatus, quotidie nuptiale convivium, et unde refrigerare debuerant indigentes, rubentium tabularum recreant gestatores. Et cum episcopus dispensator, et promus debeat esse pauperum, ad eorum mensam affluentibus deliciis, alieni ructant; cum et illi, quorum est tota substantia, procul exclusi, famis inopia contabescant.

CAPUT III. *Contra ecclesiastici peculii dilapidatores.*

Inter omnia porro haec mala illud excedit, et diabolicam propemodum videtur aequare nequitiam, quia praediis in militiam profligatis, omnique possessione terrarum, insuper etiam et decimae, ac plebes adduntur in beneficium saecularibus. Quae profecto liberalitas inhonesta, et indigentibus adimit unde vivant; et dioecesanos etiam deterret, ut decimas non persolvant. Una scilicet res et illis subtrahit **445** corporale subsidium, et istis periculum providet

animarum. Quod totum in male munifici caput redundare, nulli dubium est; si tamen eum ad hoc propria vanitas trahat, non necessitas antiqua compellat. Et quidem plurima suppetunt, quae de episcoporum multiplicibus aerumnis apponerem, nisi me epistolaris compendii regula prohiberet.

Sed, o facinus! adeo me sola sedes apostolica cruciat, ut ab his omnibus me dicendis avertat. In qua nimirum sede, cum admirari soleamus reverendae majestatis antistitem, nunc despicabilis personae cernimus Mintionem . Haec venerabilis ille vir expertus fuerat, Petrus videlicet Apsarensis [*Ausarensis uti in sup. op. corr.*] episcopus; qui episcopatum dimisit, et de Sclavonico regno Italiam navigans, littoribus Anconitanae urbis applicuit. Hic mihi, dum totius circa se regni reverentiam conquestus exponeret, ac molestae inquietudinis taedia numeraret, inter caetera unum intulit, quod vos latere non patior. Quidam, inquit, degener quidem moribus, sed majorum titulis insignitus, sui generis consanguineam nuptiali sibi foedere copulavit. Quid plura? Prohibitus perstitit, excommunicatus adhaesit, totumque ecclesiasticae censurae vigorem, nugarum puerilium fabulas deputavit. Cui certe hoc ad divinae indignationis indicium contigit, ut panes de nuptialibus mensis in plateas ante canum ora projecti minime tangerentur. Insuper, o divinae animadversionis pavenda severitas! dum rigidus stat, dum praeceptis se sacerdotalibus non humiliat, qui vigilare sibimet ad salutem noluit, in cubiculo dormientem repente de coelestibus irruens fulgur exstinxit. Sic sic divini furoris expertus est moriendo sententiam, qui vulnere suo dum viveret adhibere contempserat medicinam. Hoc autem diximus, ut

quam sanctae auctoritatis vir ille fuerit, qui episcopatum deseruit, monstraremus.

Sed tum ista prosequimur, illud etiam nobis consequenter occurrit, quod et ipse nobis nuper, venerabilis Hildebrande, dixisti: et quanquam non magnopere hujus videatur esse negotii, quod versatur in manibus, tamen dum quomodolibet hoc apicibus tradimus, ne vorago funditus oblivionis absorbeat, quasi rem fluctivagam paxillulis alligamus. Ut enim te retulisse memini, haec tibi, ut ejusdem verba ponamus, Novariensis Ecclesiae narravit episcopus. Cum, inquit, in Teutonicorum partibus cuidam episcopo conviator incederem, et imminente jamjam refectionis hora, ille quid mihi quasi decenter apponeret non haberet, aestuare coepit et anxie quaerere unde mihi posset in itinere positus, subvenire. Cumque hinc indigentia stringeret, illinc charitas animum dilataret, in arcto positus quid prorsus ageret ignorabat; cum ecce repente grues, ut litteram invicem congruentes exprimunt, parili serie quasi diversa utrinque sub uno duce castra componunt, super verticem nobis turmatim volitare coeperunt. Tunc episcopus in fervore fidei constanter erectus, ait: Domine, praecipe unam de gruibus istis ad nos dejici, ut servus tuus de benedictionis tuae munere satisfaciat charitati. Mira exauditionis divinae celeritas! vix verbum ore depromitur, protinus **446** non parvi corporis grus terra tenus ante ora nostra demergitur; sicque fides, quae per dilectionem operabatur, impletur. Haec tibi referenti continuo percunctatus, aio: Eratne spiritualis ille episcopus? Tu, ut nescio, quo pacto didiceras, carni propriae vivere hominem, respondisti, ut liquido pateat, non vitae rectitudinem, sed fidem charitati conjunctam hanc obtinuisse virtutem.

Addidisti etiam, quia beato Leone sedis apostolicae praesule referente, cognoveras, aequae carnalis et inconsideratae conversationis episcopum exstitisse, qui tantam extra meritum gratiam a Domino fuerat consecutus, ut virtutes ac signa frequenter ostenderet; ultro etiam cum magnae auctoritatis imperio ex obsessis corporibus daemones effugaret. Inter quae nimirum signa virtutum, et illud aliquando contigit, ut eodem sanctae memoriae Leone praesente, daemoniacus astitisset; cumque praefatus episcopus nequitiae spiritum abire praeciperet, ille autem quibusdam verbis pervicatis superbiae resultaret, tandem per nomen Christi terribiliter adjuratus, reniti ultra non potuit. Cumque caput miseri hominis huc illucque concuteret, capillos in altum pavendo quodam horrore subrigeret, os quasi ad evomendum quibusdam conatibus aperiret, protinus se objecit episcopus: Nequaquam, inquit, per os egredieris, ut niteris; omnino frustrabitur quod moliris, per posteriora te exire praecipio: nam oris tibi aditum non permitto. Per sordidos igitur meatus, immunde habitator, egredere, et foeda post te, ut dignus es, vestigia derelinque. Vix verba compleverat, et continuo nequissimus spiritus fluxu ventris ejectus est.

CAPUT IV. Episcopi cujusdam misericordiam in pauperem miraculo Deus remuneratur.

Alius item episcopus, ut et ipse dixisti, oppido sitiens, vinum sibi afferri praecepit. Cumque pincerna totum quod erat in vasculo funditus exhausisset in poculum, et episcopo detulisset, ecce pauper importunis illud sibi dari precibus

flagitabat, dicens, quia prae ariditate nimia nisi biberet, cominus exspiraret. Econtra minister asserebat, et nil se in vase residuum reliquisse, et in eo loco vinum aliud reperiri nullatenus posse. In his igitur fortis episcopus angustiis deprehensus, et cum hinc videlicet sitim differre non posset, illinc autem se bibere, alio periclitante, impium judicaret, avertit se a se, fratrique laboranti in necessitate succurrit. Praecepit igitur pauperi vinum dari; sed jam quo magis spes bibendi omnino defecerat, eo sitis episcopi atrocius saeviebat. Mandavit itaque ministro, ut vinarium vas requireret; si forte aliquam consolationis stillam, vel perexiguam reperiret. Qui diutius abnegans, nihilque se reservasse constanter affirmans, tandem non spe erectus, sed imperio magis oppressus, paruit; et vas, quod vacuum reliquerat, vino plenum, nimirum admiratus, invenit.

Abbas quidam, ut mihi relatum est, suavis **447** edulii concupiscentia ductus, naupredam sibi praecepit acquiri. Cumque ministri dicerent, hoc genus eo loci difficile posse reperiri, exstitit qui diceret, unam tantum in venalibus Naupredam se vidisse propositam, nullo pacto minus quam viginti nummorum Papiensium solidis coemendam. Jussit abbas numerari pecuniam. Coquorum autem diligentia perfunctus, et laute decoctus abbati piscis apponitur; sed antequam tangeretur, ecce pauper ad januam hoc potissimum sibi dari quod abbati esset appositum anxie postulabat. Mox, ut erat, integrum piscem, nihil haesitans vir Domini, mittit ad pauperem. Illico pauper, qui videbatur cum ipsa paropside plena pisce, in sublime se extulit; et librata manu, velut exenium portans, coelum cunctis videntibus penetravit. Unde liquido comprobatur, quia quod indigentibus datur, Deo

transmittitur, et quod in sinu pauperum occultamus, in coelo reponimus.

Illud etiam, quod nunc addimus, quanquam non sit miraculum, ab aedificatione tamen, cui famulatur omne quod scribimus, non est alienum. Episcopus quidam naupredam sibi parari praeceperat, qui paulo post dum inter ipsa missarum solemnities sacris altaribus devotus assisteret, ecce naupredae memoria illecebrosi gustus eum tentavit affectu. Ille, ut erat insignis animi, talia se pati posse in obtutibus occulti, et omnipotentis inspectoris erubuit, expletisque regressus officiis, febreticum animae piscem pauperi tradendum esse mandavit. Sic profecto canicula voluptatis, quae sub mensa corporis, utcunque potuisset vivere, ad sancta sanctorum impudenter irrumpens, poenitentiae fuste mactata, meruit interire.

Pauper quidam paterfamilias unum duntaxat nummum in loculo possidebat, quem ad emendum aliquid, quod cum pane comederet, expendere gestiebat. Cumque siccus et aridus a lautioribus alimentis, hoc diu negotium in mente versaret, interim pauper advenit, misericordiam postulavit. Ille haerens animo, velut in quodam erat meditullio constitutus. Nam si daret, carni metuebat afflictas; si retineret, culpam incurrere formidabat denegatae misericordiae. Tandem vicit spiritus carnem, et evangelicam imitatus viduam, sub pauperis specie bono debitori Deo suam fenerat quantitatem (**Marc. XII; Luc. XXI**). Redit domum, panis, qui solebat, apponitur. Pauper quidem mensa, sed bona spe dives erat conscientia. Damnum siquidem carnis compensabat lucro pietatis; cum ecce vir quidam ignotus, et quem antea nunquam viderat, festinus et anxius ligatos linteo in manu ejus viginti

denariorum solidos posuit, dicensque sibi a Domino suo missos, tanquam qui ab eo exspectaretur, incunctanter abscessit. Cumque hic attonitus vellet inquirere, ille disparuit.

CAPUT V. *Damianus ob aetatis gravitatem episcopatus labores refugit.*

Idcirco autem nomina hominum non appono, quoniam ordo peractae rei facilius **448** haesit animo; nomina vero, curis aliis intervenientibus, fateor, interceptit oblivio. Nec magnopere curamus videri aucupes nominum, dummodo non excidat series et ordo gestorum; quanquam et haec eadem gesta, quae scribimus, quia in transitu audire nos contigit, utrum inoffensam fidei lineam teneant, certum per omnia non habemus. Ne igitur sine nominibus digesta narratio nares fastidiosis lectoribus contrahat, a talibus interim supersedeo. Et certe salubrius est, ut omissis omnibus, ad me redeam, me defleam, me jugiter meis oculis anteponam. Ecce enim jam oculi caligant, et solito amplius phlegmatis humores abundant. Rugae subeunt, et dentium ruinam gingivae minantur. Caput denique, quod canis hactenus spargebatur, cigneo jam albore nivescit; vox raucit, virtus deficit; et, heu proh dolor! sola in me vitiorum radix ignorat penitus senectutem. Enimvero quotidie mortem prae oculis teneo, et jam tribunali tremendi iudicis quodammodo praesentatus assisto. Jam sub quadam mentis imaginatione perversi spiritus truci vultu, exhorrenda specie me sub extremo spiritu palpitantem terribiliter impetunt, jam sancti angeli blandi, ac nivei, quasi qui auxiliuntur, accedunt.

Quiddam porro non longe antehac evenisse comperi, quod dum mihi saepe movet mentem, solet exaggerare formidinem. Quidam namque poenitens sub peregrino habitu in nostris partibus exsulabat: qui perquisitus, quae eum exsiliari culpa compelleret: Cum convicaneo meo, inquit, ad ligna caedenda pergebam, et ecce trabalis magnitudinis serpens duobus attollens squamosa colla capitibus, sinuosis flexibus obrepebat. Qui nos ut eo ambulantes aspexit, continuo scintillans oculis, et tanquam linguis exacuens ora trisulcis, in nos impetum fecit. Cui protinus conviator meus librata securi, unum caput abscidit, moxque ferramentum ex ejus manibus cecidit. Protinus serpens in furoris rabiem implacabiliter efferatus, in sublime se erigit, quod solum remanserat caput attollit, auctoremque proprii vulneris mordicus apprehendit; quem mox ut invasit, sinuosis eum spiris implicuit et involvit, totumque hominem suis viribus vindicans, in subterraneae specus latebras asportavit. Sed dum traheretur ille, quod solum poterat, me flagitat, in me clamosas voces ingeminat, ut vel ipse sibi promptus adjutor accurrerem; vel securim, quae in meis erat manibus, porrigere festinarem. Ego autem infelix et degener, ultricibus flammis obnoxius, et ipse potius a serpentibus merito devorandus, vae mihi homicidae! contremui; et cum manibus esset agendum, causa dictante, non pedibus, fugam paravi; ideoque a sacerdotibus injunctum mihi hoc exsilium patior, meque ut revera mortis illius auctorem deflere compellor.

Quae nimirum gemendae calamitatis historia ita totum cor meum tremefacit et concutit, ut immensam cordis mei formidinem, nec stylo tradere, nec valeam sermone proferre. Meditor enim saepe, ecce homo, et bestia, duo pariter in

spelunca. Non mediator intervenit, non ereptor accedit, ferinum sane cor pietas **449** non emollit; praesertim cum rabidae voracitati hoc etiam superadditur, ut illatae contumeliae gravis ultio compensetur. Quaeso, quae rei hujus tunc species erat, imo quae mens miseri hominis esse poterat, cum praeda factus esset hosti nescio misereri; cum evadendi spes nulla superesset, sed potius cruentis dentibus in escam traditus, ferinam protinus ingluviem satiaret? Hujus ergo formidolosi casus speciem in mea saepe mente depingo, moxque draconem illum totius crudelitatis auctorem, quomodo rapiat ac devoret animas, pavida consideratione pertracto, illum saepe versiculum repetens, quem Propheta cantabat: «Ne quando, inquit, rapiat ut leo animam meam; dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat (**Psal. VII**).» Tam brevis scriptura quam longam formidandi materiam sanis mentibus praebet?

Porro autem et ante annum in non longinqua ab hac regione villa contigisse dicitur, quod quidam agricola vix erumpente crepusculo, mature surrexit, enormis draconem magnitudinis vidit, quem quia lignum putavit, mox se super eum ad sedendum quasi in trabe composuit. Commota protinus bestia caput attollit, hominem cruento ore pervadit, sicque viventem sub momento rabida voracitate deglutiit, et ut corda nostra gravior adhuc formido concutiat, atque ad metuenda super nos divina judicia pervigil nos sollicitudo compellat; plerumque videmus honestioribus ac juste viventibus viris ista contingere cum econtra carnales et incompositi videantur homines, ut supra meminimus, etiam virtutibus corruscare.

Nam, ut non diutius immorer, quidam ab Hierosolymis rediens, hoc sibi suisque comitibus contigisse narravit; quia

cum itineris labore defessi, secus viam nocte quiescerent, repente leo terribilis dormientibus supervenit. Presbyter autem piaae opinionis, et honestae vitae, qui etiam quater jam a Dominicae sepulturae visitatione redierat, sociis undique circumfusus medius quiescebat. Irruens igitur immanis bestia, neminem ex his qui sibi prius occurrerant, tetigit; sed caeteros supersiliens, et tanquam projecta ligna contemnens, solum presbyterum signanter appetiit, praecipitanter invasit, caeterisque leonibus, qui non procul aberant, praedam suam cruentus venator exposuit. Quem clamitantem, et sociis audientibus horribiliter mugientem, subito devoraverunt; et e vestigio conviatores ejus usque ad turrin, in quam tremefacti conscenderant, sunt secuti. Quod utique infirmis mentibus satis videtur esse terribile, ut merentes praemia virga coerceat, et super eos qui digni sunt gratia coelestis invigilet disciplina.

CAPUT VI. *Quod servus Dei civitatem
conflagrandam praedicat, sibi ipsi vero non
consulit.*

Illud etiam non dissimili dignum videtur esse formidine, quod religioso quodam Pisanae dioecesis abbate referente, cognovi (*Vide scholia ad calcem opusculi*). Aiebat plane quia proxima hac aetate transacta contigit, **450** ut esset in quadam Teutonicorum urbe servus Dei sanctae conversationis, et bonae famae, qui juxta monasterium in cellula morabatur. Huic sane revelatum est, quia nisi populus per poenitentiam quantocius se a sua pravitate compesceret, infra triginta dies

tota eorum civitas incendio subjaceret. Qui nimirum visionis suae mysterium non solum episcopo civitatis innotuit, sed et per omnem populum sine mora divulgare curavit. Illi autem in pravitatis suae malitia perdurantes, virum Dei arbitrati sunt delirare, et intentatas Dei minas omnino parvipendentes, dedignati sunt sua facta corrigere. Porro vir Dei pretiosiora quaeque monasterii jubet in recessus abditos convehi, ubi possent ab ignibus illibata servari.

Quid verbis immoror? Tandem lugubris ille dies advenit, et a septem urbis regionibus ultor ignis exoritur. Et ecce monachi ad servi Dei cellulam anxie proruunt, eumque imminente periculo, non segniter exire deprecantur. Ille autem recusat omnino, divinoque judicio cuncta committens, quid Deo de se placeat immotus exspectat. Ignis ergo globis in astra furentibus, cuncta occupat, cuncta pervadit et non modo caetera quaeque succendit, sed et monasterium, heu! taedet dicere, ipsumque servum Dei cum tota sua cellula conflagravit. Quod profecto Dei iudicium non tam discutiendum est quam timendum. Quis enim humanae mentis intuitus divinorum iudiciorum penetrare valet abyssum, cum sit utique terribilis in consiliis super filios hominum? (**Psal. LXV.**) Quis enim credere potuisset, ut is, qui per revelationem meruit agnoscere periturae urbis excidium, semetipsum ignoraret flammis simul atrocibus exurendum? Haec igitur et his similia cum mente considero, cum subtili meditatione pertracto, dum quid mihi adhuc immineat, nescio; tremefactis certe totis visceribus obstupesco; moxque ad lacrymas redeo, et si fletus aliquando prae cordis duritia non erumpit, mens tamen ipsa moerore gravius contabescit. Perpendo saepe quale sit insatiabilibus

subjacere draconibus, inimicis infoederabilibus interesse, in morte vivere, in ignibus habitare. Illud etiam, quomodo ad cruciandos impios hoc prae caeteris electum sit elementum, ut cum favilla dissiliens, in quolibet membro, vel ad momentum tolerari non possit, ultrices flammae miseros homines hinc egredientes absorbeant, et infinite patens vorax gehenna concludat. Ex quibus nimirum plura suppeditat animus eloqui, nisi me prohiberet epistolare compendium diutius immorari. Ex qua tamen occasione quiddam nunc redit in mentem, quod non piget breviter adnotare.

Duo viri de primoribus Faventinae civitatis ex hoc saeculo ante non parvum tempus egressi, cuidam diacono simul apparuere per visum, qui nimirum ferreis casulis in more sacerdotum talotenus ad ima defluentibus videbantur induti. Percunctatus autem diaconus, utrumne, inquit, vos, qui in illa vita estis, jugiter Dominum benedicitis? Responderunt: Nos, qui apud inferos aeterno igne cruciamur, nunquam benedicimus Dominum. Plane, quod sollicitudinis meae pondus accumulatur, et frater ille, cujus ante meminimus, ut conjici potest, tunc **451** stabat, cum revelationis praesagium meruit; tunc in aliqua forte culpa jacebat, cum discrimen incurrit. In lubrico siquidem positi, repente prolabimur; et nunc mundi sub momento temporis inquinamur.

Unde et illud nunc ad memoriam redit, quod in Beneventana olim urbe constitutum audire me contigit. Princeps denique ejusdem civitatis presbyterum habebat sanctae conversationis virum, et in divinis officiis, ac praecipue in solemnitate missarum indesinenter assiduum. Qui dum quotidie sacris mysteriis reverenter insisteret, angelus Domini ex consuetudine veniebat, et vidente principe, sacramentum

Dominici corporis ex offerentis manibus assumebat. Sed, o ruinalis vitae hujus lubrica et incerta conditio! nam qui angelicis fruebatur mundis obsequiis, in foedae luxuriae voraginem repente prolapsus est. Quid plura? Peragendi sacri mysterii tempus advenit, presbyter consuetudine foris exigente compellitur; sed graviter intus, conscientia remordente, torquetur; ornatur, accedit, trepidat, palpitat, tamen offerre praesumit. Ecce angelus, ut assuetus fuerat, venit, et inspectante principe, spongiam infectam aqua super caput illius expressit, totumque corpus ejus tergendō purgavit. Expletis autem mysteriis, eandem spongiam rursus expressit, omnesque sordes, atque squalores quos ex corpore illius ante contraxerat, membris ejus omnibus iterum superfudit. Hoc viso princeps admiratus obstupuit, presbyterumque semotis omnibus secrete convenit. Inquisitus itaque presbyter, si noviter aliquid criminis admisisset, primo quidem quasi perhorrescens facinus, abnegat; deinde male sibi conscius, ac principis auctoritate compulsus, tandem corruisse se nocte praeterita in quamdam ejusdem principis cubiculariam confitetur.

In eadem rursus urbe vidi monachum cui nomen erat Madelmus, qui nimirum juxta monasterium degens in cellula, inclusus, sive solitarius dicebatur. Hic mihi retulit, quia in sacrosancto paschali Sabbato, Resurrectionem praecedente Dominicam, in Ecclesia, quam frequentare consueverat, quatuordecim plus minus lampades adornavit, et aqua supposita praeter unam, omnibus oleum superfudit. Cumque caeteris satisfactum esset, sed deficiente oleo, una remaneret; petivit ab abbate, sed impetrare non potuit. Tandem in fide non haesitans, aqua lampadem implevit, lumen adhibuit, quae

profecto per totam noctem cum caeteris nihilominus radiavit; et cum naturale sit aquae ut ignem semper exstinguat, illa fovebat. Tunc abbas advocatus in testimonium, signum virtutis admiratus expavit, seseque oleum non dedisse confusus erubuit. Porro et alias quasdam monachus ille dicebatur ostendisse virtutes. Sed vae illi! clausis oculis securus incedit, et versuti hostis laqueos non attendit. Nam postmodum hic in luxuriae voraginem corruit, et qui eatenus magnae reverentiae principi, ac civibus fuerat habitus, publice virgis caesus, et sub inhonesto ludibrio turpiter asseritur decalvatus.

452 CAPUT VII. *Quod res sit maxime ardua aliis praeesse.*

Haec idcirco dixerim, ut liquido pateat, quia in hoc vitae mortalis itinere gradientibus multae supponuntur insidiae, diversa occultus hostis scandala contegit, multa viscaria struit, plures laqueos atque tendiculas nostris quotidie gressibus antepone. Dicant ergo mihi, qui volunt episcopare, plebibus te regendis expone. Sed qui meipsum nequeo inter tot gladios ac tela protegere; quo pacto et alios possum ex captiosis latentium insidiarum laqueis expedire? Deponenda est ergo sarcina, quam bajulare non possum: meliusque est pondus abjicere, quam cum detrimento Domini, cujus sum servus, fractis cervicibus interire. Sufficiat nunc ad testimonium hoc solum beati Hieronymi, quod, necdum hora transacta, sub oculis habuisse me memini. Dum enim de otioso Ecclesiae pastore tractaret, adjecit: «Illico, inquit, indignantis Domini

responsione ferietur: Serve nequam, quare non dedisti pecuniam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?» (**Luc. XIX.**) Quod idem doctor protinus exponens, ait, id est, deposuisses ad altare quod ferre non poteras. Dum enim tu ignavus negotiator denarium tenes, alterius locum, qui pecuniam duplicare poterat, occupasti. Hoc ego sancti viri consilium, fateor, libenter arripui; et onus, cui succumbere compellebar, abjeci. Imo pecuniam, quam duplicare non poteram, negotiator ignavus ad altare deposui.

Fuit, fuit olim, sed jam elapsum est tempus, ut modestiae pudor, mortificationis insigne, digna severitas, et sacerdotalis genii valeat censura servari. Nam ut me solum digne coarguam, videtis ipsi quia protinus, ut ad vos venio; ecce sales, ecce facetiae, lepores, urbanitates, dicacitates, volumina quaestionum, omnesque verborum inanum pestes insolenter erumpunt, quae nos, non jam sacerdotes, sed potius oratores, ac rhetores, sive, quod inhonestum est, scurras ostendunt. Mox enim, ut verba conserimus, paulatim quaedam lenocinia confabulationis alternae subrepunt, quae omnem animi rigorem indecenter emolliant, et severitatis robur in excussum risum, et turpia joca dissolvant. Hinc est, quod mens extra se sparsa confunditur, acies cordis obtunditur, lux divini amoris exstinguitur, terror in alios, et reverentia sacerdotalis amittitur; et quod periculosius est, recte vivendi linea, quae aliis ad exemplum proponenda fuerat, non tenetur.

Quod si nos, vel pudore, vel metu in haec declinare contemnimus, mox inhumani, rigidi et quos Hyrcanae genuerint tigres saxeii judicamur (**PLIN. lib. VIII, c. 2**). Reprimo calamum. Nam, ut turpiores attexantur ineptiae, pudore suffundor, videlicet venatus, aucupium,

alearum insuper furiae, vel scacchorum, quae nimirum de toto quidem sacerdote exhibent mimum; sed praecipue oculos, manus, et linguam, quasi mimum verum simul efficiunt, sicque conditos, et qui suavius sapiant, cibos daemonum mensis apponunt. **453** Hic plane, si quid mihi de venerabili Florentinae sedis episcopo contigerit, recolo, alienum esse ab aedificatione non credo.

Dum aliquando sibi essem comes itineris, vespertinum tandem subeuntes hospitium, ego me in presbyteri cellam semovi; is autem in spatiosa domo cum commeantium turba resedit. Mane autem facto, a meo mihi Agasone significatum est, quod praedictus episcopus ludo praefuerit scacchorum. Quod profecto verbum, velut sagitta, cor meum acutissime pupugit, et indignationis vulnus inflixit. Hora autem, quae mihi videbatur electa, conveni hominem, et acriter invehor. Hoc igitur initium sermonis arripiens, aio: Librata manu virgas exero, plagas infigere quaero si sit qui terga subjiciat. Et ille, inferatur, inquit, culpa, non recusabitur poenitentia. Rectene, inquam, tuique erat officii, vespere in scacchorum vanitate colludere, et manum Dominici corporis oblatricem, linguam inter Deum et populum mediatricem, sacrilegi ludibrii contaminatione foedare? Praesertim cum canonica decernat auctoritas, ut aleatores episcopi deponantur. Et quid prodest ei, quem efficaciter auctoritas damnat, etiam si iudicium extrinsecus non accedat. Ille autem ex diversitate nominum, defensionis sibi faciens scutum, ait: aliud scacchum esse, aliud aleam. Aleas ergo auctoritas illa prohibuit, scacchos vero tacendo concessit. Ad quod ego: Scacchum, inquam, Scriptura non ponit; sed utriusque ludi genus aleae nomine comprehendit.

Quapropter dum alea prohibetur, et nominatim de scaccho nihil dicitur, constat procul dubio utrumque genus uno vocabulo comprehensum, unius sententiae auctoritate et damnatum. Tunc ille, ut mitis est animi, perspicacis ingenii, redditis rationibus humiliter acquievit, culpam nullatenus iterandam certa pollicitatione constituit, injungi sibi poenitentiam postulavit. Cui mox praecepi ut ter psalterium meditando percurreret, ac duodecim pauperum pedes sub totidem numismatum erogatione eorumque recreatione lavaret. Hac scilicet ratione perspecta, ut quoniam haec culpa cum manibus potissimum, et sermone committitur, lavando pauperum pedes, suas potius a culpa contagio manus ablueret: et imprimens alienis vestigiis ora, pacem sibi cum Domino, quem per flendos jocos offenderat, reformaret. Hoc autem diximus, **454** ut quam inhonestum, quam absurdum, quam denique foedum sit hoc in sacerdote ludibrium, ex alterius emendatione noscatur.

Praeterea, dilectissimi, ut ad id redeam pro quo scribere ista proposui, nolite mihi de caetero esse molesti, ut quietis portum, in quem a Christo per vos gubernante relapsus sum, deseram, et spumantes procellarum cumulos, confragola volumina, Scyllaeam voraginem denuo sulcare contendam. Quamvis enim ego miser, et ille sit sanctus; quia tamen par mihi quodammodo cum Samuele sit causa (**Reg. VIII, 16**), non dispar promatur super utrumque sententia. Ille siquidem principatus deseruit dignitatem, David tamen unxit in principem. Nos etiam ad ejus exemplum, apostolicae sedis, auctore Deo, cupimus pontificem ordinare, ac protinus a proprii pontificatus arce recedere.

Ecce, dilectissimi, dum uberioris vobis alloqui verba protraxi, epistolaris regulam brevitatis offendi. Si quis igitur me laciniosae velit prolixitatis arguere, arguat potius impatientem silentii charitatem: nec ignoret, quia illic est succincta prolixitas, ubi sic styli currentis scriptor extendit articulum, ut tamen totum pleni pectoris non explicet votum. Stephanum quoque, quem inter primos in mente gestamus amicos, in epistolae calce subnectimus, utque memoris non sit immemor obsecramus. Ille miserum Petrum de manibus eruat Hildebrandi, ad cuius imperium magno Petro patuit carcer Herodis.

SCHOLIA

Illud etiam non dissimili dignum videtur esse formidine quod religioso quodam Pisanae dioecesis abbate, etc. Id quod hoc loco sanctus cardinalis narrat de quodam Dei servo incluso, qui et praeviderat incendium, quo in cella sua exustus est, hoc ipsum mihi videtur quod Marianus Scotus hisce verbis expressit (**Chron. l. III, aetat. VI, sub ann. 1058**): «Podelbruna civitas cum duobus monasteriis feria sexta ante Palmas igne consumuntur.» In monasterio autem erat Paternus nomine, monachus Scotus, multisque annis inclusus, qui etiam combustionem praenuntiabat, in sua cella ambiens martyrium, combustus est. Feria secunda post octavas Paschae, eziens de Colonia, causa orationis eundem locum visitavi, ob bona quae narrantur de ejus sepulcro.

Sit nomen Domini benedictum